

Централниот комитет на ВМРО донел решение да се крене востание во Македонија, иако за тоа немало поволна внатрешна и надворешна ситуација, особено што на решението се спротивставиле неколку угледни револуционери, меѓу кои најпознат бил Гоце Делчев.

На Смилевскиот конгрес делегатите Никола Петров Русински, Ѓорѓи Сугарев, Никола Карев, Петре Ацев и други биле против предвременото кревање востание, но преовладал авторитетот на претседателот на Конгресот, смилевчаниецот Даме Груев, и затоа била донесена одлука да се крене востанието на македонскиот народ.

На 20 јули (по стар календар), односно на 2 август 1903 година, на Илинден (по нов календар), почнало Илинденското востание во Македонија. Најголем успех тоа постигнало во Битолскиот револуционерен округ.

Пишува: Кокан СТОЈЧЕВ

Пред 104 години, на 2 август 1903 година, било кренато Илинденското востание, едно од најзначајните дела на македонскиот народ за национално ослободување од Отоманското царство. Но, во текот на историјата стремежите за национално ослободување на македонскиот народ повеќе пати биле изразувани. Сепак, на крајот на XIX век условите за општествено, политичко и национално ослободување особено созреле, така што организационото формирање на револуционерната организација ВМРО (ТМОРО), претставувало природна последица на движењата за слобода на македонскиот народ и неговиот идентитет. Во 1893 година, во Солун, била создадена македонската револуционерна организација, која во лицето на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) одиграла голема улога во сплотувањето на македонските народни маси за извојување слобода и за самостојна македонска држава. Во период од околу една деценија оваа организација

ЗНАМЕТО НА ИЛИНДЕНСКИТЕ ВОСТАНИЦИ НА КОЕ СО СРМЕН КОНЕЦ Е ВРЕЖАН ДАТУМОТ НА ВОСТАНИЕТО

ОДБЛЕСОЦИ И П РЕВОЛУЦИЈАТА

успеала да ги обедини сите македонски општествени сили и да ја рашири организационата мрежа низ цела Македонија, така што го канализирала ослободителното движење.

ПРИКЛОНУВАЊЕ КОН СТАВОТ

На почетокот на јануари 1903 година, Централниот комитет на ВМРО донел решение да се крене востание летото истата година, иако за тоа немало поволна внатрешна и надворешна ситуација во Македонија, особено што на решението се спротивставиле неколку угледни револуционери, меѓу кои најпознат бил Гоце Делчев. Сепак, востанието означувало нова фаза од развојот на македонското национално и ослободително движење. Затоа по донесувањето на одлуката за кревање востание, во сите македонски области, кои ја сочинувале историските и географските граници на Македонија, биле спроведени сериозни подготовки за изведување на востанието. Најповолни услови за неуспешни подготовки за востание во Македонија имало во Битолскиот револуционерен округ.

За таа цел, во демирхисарското планинско село Смилево, од 2 до 7 мај 1903 година, се одржал конгрес, кој бил познат како Смилевски конгрес. Во прису-

ство на 29 делегати се дискутирало за прашањето дали да се крене востание или не. Иако неколкуте поистакнати делегати Никола Петров Русински, Ѓорѓи Сугарев, Никола Карев, Петре Ацев и други биле против тоа, сметајќи дека е предвременно и недоволно подготвено, преовладал авторитетот на претседателот на Конгресот, смилевчаниецот Даме Груев и затоа била донесена одлука македонскиот народ да се крене на востание. Тоа значи дека под влијание на солунското решение и по настојувањето на Даме Груев, Борис Сарафов и други, мнозинството делегати сепак се приклониле кон ставот за кревање востание во Битолскиот револуционерен округ. Откако се донело решение за кревање востание во Македонија, бил основан Главен штаб од три члена на чело со Даме Груев. Штабот требало дополнително да го одреди денот на почнување на востанието, а покрај тоа, била донесена одлука да се напише востанички дисциплински устав. По кратките подготовки во Битолскиот револуционерен округ, собирање храна, оружје, муниција, лекови, изведување импровизирани воени подготовки, увежбување и ракување со оружје и друго, бил определен и денот на востанието - верскиот празник Илинден. Инаку, пред тоа задграничното претставништво на ТМОРО (ВМРО) во Софија ја известило официјална Европа кои се причините

кои го натерале македонскиот народ да се крене на востание. Освен тоа, било испратено писмо до Дирекцијата на источната железница во Солун, со кое се информирало дека во Македонија, во најскоро време ќе почне востание, проследено и со атентати на железницата, поради што се апелирало да не се патува, за евентуално да не настрадаат невините патници.

УСПЕХОТ НА ВОСТАНИЕТО

На 20 јули (по стар календар), односно на 2 август 1903 година, на Илинден (по нов календар), почнало Илинденското востание во Македонија. Тоа најголем успех постигнало во Битолскиот револуционерен округ. Прво било ослободено Смилево, па Крушево - центарот на востанието. Потоа воста-

нието постигнало поголем успех во Костурско и во Леринско.

На 4 август 1903 година, 600 востаници го ослободиле градот Клисуреа и го држеле во свои раце сè до 17 август. На 17 август истата година, 700 востаници од Костурско и од Леринско го ослободиле гратчето Невеска. Покрај тоа, биле ослободени повеќе костурски, лерински и преспански села, каде што била воспоставена народна власт. Најжестоки борби се воделе кај селото Езерец меѓу 300 востаници и 2.000 османлиски аскер.

Востаниците постигнале значителен успех и во Охридскиот револуционерен реон. Таму најжестоки востанички акции се воделе во Малесија, во Горна и во Долна Дебарца и на други места. Исто така, во Преспа имало жестоки борби со османлискиот аскер. Востаниците постигнале успех во Демирхисарско и во Кичевско, каде што биле ослободени

повеќе села. До жестоки судири дошло во селата Прибилци, Карабуница и Извор, па дури се направил обид за ослободување и на градот Кичево.

За време на Илинденското востание најголем успех бил постигнат во Крушевскиот револуционерен округ. Во овој регион, на 2 август 1903 година, Штабот на крушевските востаници, на чело со Никола Карев, во својство на началник на Горското началство, според порано подготвен план за напад, испратил повик до населението за почеток на борбите. Ноќта меѓу 2 и 3 август 1903 година, 750 востаници го нападнале Крушево. Претходно, тие ги пресекле сите телефонски врски на градот, а бил извршен и успешен напад врз позначајните објекти: поштата и касарната. По неколкучасовна борба тие го ослободиле Крушево. Штабот на крушевските востаници набрзо се симнал од планината и во месноста Гумење се зафатил да ја организира новата востаничка власт, позната во историографијата како **КРУШЕВСКА РЕПУБЛИКА**. Штабот на востаниците ја презел воената власт во градот. За избор на други органи на власта било свикано собрание на најистакнати граѓани, кои го сочинувале

АРАДОКСИ НА

РЕВОЛУЦИОНЕРОТ ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ БЕШЕ ПРОТИВ ПРЕДВРЕМЕНОТО КРЕВАЊЕ НА ВОСТАНИЕТО, БИДЕЈЌИ НЕ ПОСТОЕЈА ОРГАНИЗАЦИСКИ И ДРУГИ УСЛОВИ

Не можејќи да ја уништат македонската револуционерна организација, врховистите кои биле под влијание на Бугарија настојувале да навлезат во јадрото на ТМОРО (ВМРО), и одвнатре да ја разбијат суштината на борбата на македонскиот народ. Тие се послужиле со "Револуционерното братство", основано во Солун, со цел да го привлечат народот во Македонија и во свои раце да го преземе македонското народноослободително движење. На чело на солунското "Револуционерно братство" застанал Бугаринот Иван Граванов кој, како егзархиско просветно лице во градот, во моментот се нашол најпогоден за преземање на ЦК на ТМОРО. Таква можност Гарванов имал кон средината на 1899 година, кога "Револуционерното братство" се слеало во редовите на ТМОРО, а особено по познатата Солунска провала во редовите на Организацијата (1901). Така, по затворањето на Пере Тошев, Христо Тарчев и други членови на ЦК на ТМОРО, единствениот член на ЦК кој се наоѓал на слобода, Иван Хаџи Николов, исплашен да не го затворат и него, лекомислено на Иван Гарванов му ги предал сите тајни шифри за кореспондирање, адресите, каналите, печатот и сè друго. Со други зборови, тоа значело предавање на раководството на ТМОРО на еден нерегуларен начин од страна на нејзините идејни противници. На таков начин, во редовите на организацијата влегле агенти на Бугарското кнежевство, кои оставиле далекусежни негативни последици врз развојот на македонската национално-ослободителна борба.

ДУХОВЕН ТАТКО НА КРУШЕВСКАТА РЕПУБЛИКА БИЛ НИКОЛА КАРЕВ

ИЛИНДЕНСКИТЕ ВОСТАНИЦИ ЈА ДАВАЛЕ СВОЈАТА ЗАКЛЕТВА ПРЕД КАМАТА И РЕВОЛВЕРОТ

ГРАДОТ КРУШЕВО 10 ДЕНА МУ ОДОЛЕВАЛ НА ОСМАНЛИСКИОТ АСКЕР - ВО НЕГО ФУНКЦИОНИРАЛА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ВЛАСТ

Советот на Крушевската република. Од редовите, пак, на Советот била избрана Привремена извршна влада на чело со Дину Вангели. Шестчлената Влада се грижела за најосновните ресори: судство (законодавство), реквизиција, финансии, внатрешни работи, прехрана и санитет (здравство). За подобро функционирање и одржување на народната власт биле преземени акции за вооружување на населението и утврдување на градот со длабоки ровови, за отворање работилници за поправање и изработка на муниција и др. Во блиското село Селце биле изработени познатите црешови топчиња. Притоа била отворена и специјална болница за лекување на ранетите, а се подготвиле и фурни за печење леб и други производи. Духовен инспиратор на сè ова бил претседателот на Крушевската република, Никола Карев. За време на 10-дневната Крушевска република востаниците испратиле повик до жителите на соседните крушевски села, главно, населени со муслиманско население, познат како Манифест на Крушевската република.

Манифестот бил напишан на македонски јазик, а имал цел да го убеди муслиманското население дека востанието не било кренато против нив, туку против жестоката експлоатација и неподносливата османлиска тиранија, а

со цел придобивање човечки правдини. Успехот на македонскиот народ за време на Илинденското востание е мошне значаен, особено по ослободувањето на Крушево, Клисура, Смилево, Невеска и други места, и по неговото раширување низ цела Македонија. Со оглед на тоа што Македонија во тоа време претставувала нивна важна провинција, османлиите се ангажирале со голема војска да го задушат востанието.

Првите судири во текот на османлиската офанзива во Македонија биле изведени кај Смилево. Таму и во селото Ѓавато се воделе жестоки борби сè до уништувањето на востаничките упоришта. По неколкудневни жестоки борби и по заземањето на Смилево, голема османлиска војска, која пристигнала од Прилеп, Кичево и Битола, го стегала оброчот околу Крушево. На 12 август 1903 година аскерот и башибозукот го опколиле Крушево од сите страни. На повикот од Бахтијар-паша востаниците да се предадат, се појавиле внатрешни несогласувања. Сепак, на крај дел од востаниците решиле да го бранат градот. Се развиле жестоки десетчасовни борби на Мечкин Камен, Слива и на други места. Најжестоки борби се воделе на Мечкин Камен, каде што малубројните востаници, на чело со војводата Питу Гули, херојски загинале. Потоа Крушево

било ограбено, запалено и бомбардирано, а голем дел од населението побегнало.

Инаку, помали востанички акции се воделе во Скопскиот, Солунскиот, Серскиот и Одринскиот округ. Тука повеќе станува збор за диверзантски акции и за одделни судири со аскерот. Така, на пример, со револуционерните акции во Серскиот револуционерен округ, кои почнале на 27 септември 1903 година, раководел Јане Сандански. Значи, борби се воделе речиси во цела Македонија, а под оружје се наоѓале околу 30.000 востаници. Но, востаничката слика била сосема друга. Имено, во текот на август и на септември 1903 година се воделе жестоки борби меѓу востаниците и османлискиот аскер и башибозук во Костурско, Леринско, Преспанско, Охридско, Кичевско, Прилепско... На крај, востанието жестоко и крваво било задушено. Притоа биле запалени многу села, куќи, училишта, цркви... Бројни жени, деца и востаници биле фрлени во огнот на запалените куќи. Секаде завладеале пустош и тага. Поради сè ова, на 2 октомври 1903 година, Главниот востанички штаб наредил борбите да престанат, а оружјето и муницијата да се засолнат и да се складираат за нови идни воени дејства.